

SLOVEENSE GRINGO,
ARAUCANISCHE CRIOLLO

In een autobiografische aantekening uit 1946 vroeg Janez Benigar zich af of iemands vaderland – de plek die als een thuis voelt in het leven en waar de kleuren, landschappen en windstromen de vertrouwde muziek van het bestaan vormen – het land is waar zijn kinderen leven of dat waar zijn ouders begraven zijn. Hij had goede redenen om zich die vraag te stellen, want tussen het ene en het andere land lag de oceaan en een culturele afstand die nog groter was. Zoals vele anderen zou hij in Argentinië een gringo zijn, iemand die in Amerika

geen doden heeft. Bij zijn aankomst in Buenos Aires op 1 oktober 1908 – het schip, de *Oceania*, was vertrokken uit Triëst – werd hij geregistreerd als arbeider, katholiek en vrijgezel.

In een correctie van deze laatste toestand zou hij al gauw voorzien door in 1910, na een serene coup de foudre, in het huwelijk te treden met Eufemia Barraza of liever, naar haar eigenlijke naam, Sheypukiñ, een indiaanse afkomstig uit een adellijk geslacht van caciques van de Mapuche oftewel Araucaniërs, die hem twaalf kinderen zal schenken – waarvan één al vroeg gestorven – met dubbele Araucanisch-Spaanse voornamen: Ñancú (Adeelaar), Aquila; Huenumanqué (Hoog vliegende condor), Feliciano; Kallvuray (Blauwe bloem), Elena...

De man die Europa en de Europese beschaving ontvlucht, is een echte familieman; enkele jaren na de dood van zijn vrouw, in 1932, hertrouwt hij met een andere Araucanische, Rosario Peña, een huwelijk waaruit nog vier kinderen geboren worden. Wanneer ook Rosario Peña sterft, schrijft don Juan Benigar in zijn testament dat hij begraven wil worden naast Rosario én Eufemia, wier stoffelijk overschot zou moeten worden overgebracht naar een gemeenschappelijk graf voor hen alle drie. Ook de grote Thomas More, heilige en martelaar van de Katholieke Kerk, zou gewenst hebben de liefde voor zijn eerste en tweede vrouw, beiden zeer bemind, te verenigen. Het had hem zelfs mooi geleken om met z'n

drieën samen te leven, ‘als de menselijke en goddelijke wetten dat hadden toegestaan’. De vraag is of hij daarbij gedacht heeft aan het enige redelijke bezwaar tegen dit alleszins menselijke gevoel, namelijk dat ook elk van zijn vrouwen behalve hem nog een andere geliefde bij zich kon wensen, in het leven en niet alleen in het graf, die op zijn beurt... en dat aldus de bekoring van liefde en tegenstrijdigheid op banale groepsseks zou uitlopen.

De Sloveense avonturier, geboren in Zagreb en dus Oostenrijks-Slavisch – burger van het ondergaande Habsburgse Rijk en aanhanger van de plannen voor een toekomstige Joegoslavische Staat – is een bedaarde man van gewoonten, geneigd tot een typisch Oostenrijkse nauwgezetheid, zoals in de anekdote van de *k.u.k.* kantoorchef die zijn ondergeschikten leert om de over hun tafel verspreide papieren consciëntieus te ordenen alvorens ze in de prullenmand te werpen. Als pietje-precies vertrekt hij naar Argentinië, en wel naar Patagonië en Araucanië, waar hij nooit meer van zal terugkeren en waar hij negentien jaar lang geen stad betreedt, slechts eenmaal in een auto stapt, nooit een vliegtuig ziet en lange tijd in wigwams woont, de tenten van het indiaanse volk dat ook het zijne was geworden, tenten die hem later inspireren tot een bescheiden maar succesvolle textielonderneming, een ambachtelijk familiebedrijfje.

Waarschijnlijk stoorde het hem niet dat het toegangsvizum hem als arbeider classificeerde, want in vele

van zijn geschriften – bijna altijd in het Spaans en gelukkig-
kigerwijs naar de Bibliotheek van Ljubljana gezonden – zou hij handarbeid verheerlijken en nieuwe systemen uitdenken om grond te bewerken, rivieren en beken te kanaliseren, akkers te bevoeien, schuren te bouwen en de indianen een rationele landbouw bij te brengen. Zelfs zou hij zich aanpassen door zijn Mapuche tent voor een huis te verruilen. Hij nam niet de moeite om de overheid van het land dat voor altijd het zijne zou worden erop te wijzen dat hij geen arbeider was maar min of meer ingenieur, professor, wetenschapper in taalkunde, etnologie en antropologie, vakgebieden waarin hij zich zou bekwamen gedurende de vele jaren van zijn bestaan tussen de Pampa en de Cordillera.

Voordat hij de oceaan overstak had hij een avontuurlijke studiereis naar Bulgarije gemaakt. Toen hij het plan had opgevat om naar de Zwarte Zee te reizen gaf zijn vader, onderwijzer aan het lyceum van Zagreb, hem vijf zilveren kronen, ervan uitgaand dat hij met dat bedrag niet verder dan tot Belgrado kwam en weldra zou terugkeren. Hij was echter te voet van Zagreb naar Sofia getrokken, door het land dat de Weense reiziger Felix Philipp Kanitz het onbekendste van Oost-Europa noemde, ‘een volkomen onontdekt gebied’, in onbetrouwbare landkaarten aangeduid met namen van denkbeeldige plaatsen, met verzonnen of honderden kilometers verplaatste steden en afgebogen rivieren – waaronder de Donau, ongewisser

dan de Nijl – die in willekeurige mondingen uitstroomden.

Janez – Ivan, Janko – Benigar, toen nog geen don Juan Benigar, liet zich niet van de wijs brengen; hij had de taal en de gebruiken van het land bestudeerd en, in het Sloveens, een Bulgaarse grammatica geschreven. Daarna was hij naar Praag getrokken, waar hij zich bij de Technische Hogeschool inschreef, maar zijn afstudeerplannen liet varen toen hij nog maar twee examens miste, omdat – zoals hij vele jaren later aan zijn vriend Victor Sulčić zou schrijven – ‘ik dat wat jullie beschaving noemen vroeger goed heb gekend en geldige redenen heb haar achter me te laten. Een van de belangrijkste is de overtuiging dat zij geen beschaving is. Daarom verkies ik om hier te zijn, ver van de grote steden, waar ik leef zoals ik wil en volkomen gelukkig ben’. Maar weinig mensen konden zich gelukkig noemen, in die tijd van teloorgang en metamorfose van een eeuwenoude Europese beschaving. Om soortgelijke redenen had hij nooit in Buenos Aires willen wonen: ‘De stad verdraag ik gewoonweg niet. Ziet u, ik was vierentwintig jaar toen ik Praag, waar ik techniek studeerde, verliet en de wijde wereld in trok. En geloof u me, ik had er alle reden toe. [...] Hoe zou ik nog kunnen wennen aan het leven in die oorden des verderfs, want dat zijn de moderne metropolen toch immers?’

Hij had vol passie Rousseau gelezen, die zijn maatstaf voor beschaving en barbarij zou blijven. Rousseau, de

natuurstaat, in de Bibliotheek van Ljubljana ontdekt met de bevlogenheid van een epigoon die een radicaal gedachtegoed opduikelt dat Europa al honderdvijftig jaar eerder met revolutionaire bezieling had omarmd, verwerkt, bekritiseerd en misschien, althans gedeeltelijk, naar de zolder verbannen. Maar de epigoon ziet zichzelf niet als zodanig en vindt daarom de oorspronkelijke kracht terug van een gedachtegoed dat door de liberale beschaving terzijde is geschoven, en hier en daar weer opleeft in onstuimige plannen voor een directe, totale democratie, in populismen die graag direct en collectief willen regeren, zonder vertegenwoordigers en zonder politieke minderheidsklasse.

Het Zuid-Amerikaanse continent, voorbeschikt om zijn vaderland te worden, was en zou altijd het toneel bij uitstek zijn van populismen die in talrijke staatsgrepen en dictaturen uitmondde, lokale caudillo's als de woste Facundo in de Pampa, de bloedige heerschappij van generaal en president Rosas, een meedogenloze uitroei-er van indianen in de door hem ontketende Woestijn-campagne van 1833. Woestijn, een term die aanvankelijk verwees naar de eenzame verlatenheid van de Pampa en uiteindelijk de betekenis kreeg van uitroeiing van de indianen, van hun bestaan dat na afloop van de oorlog tot een minimum, een woestijn, was gereduceerd.

De liberale democratie is een koude waarde, gebaseerd op normen en wetsartikelen, die verleiders van de

massa afkeurt, maar door haar oprechtheid zelf kampt met een beperkt vermogen om te verleiden en te enthousiasmeren, een kunst die de volksmenner zo meesterlijk beheerst dat soms ook verfijnde denkers erdoor gefascineerd raken. Darwin, die duidelijk meer verstand had van brontosauriërs en mylodons dan van mensen, ontmoet in augustus 1833, tijdens zijn reis op de *Beagle* door Patagonië, Vuurland en langs de kusten van Chili, Peru en enkele eilanden van de Stille Oceaan, de bloed-dorstige generaal Rosas, drieëntwintig jaar lang dictator van Argentinië, die de wens had geuit hem te ontmoeten, 'een gebeurtenis waar ik achteraf heel blij mee was'. Hij neemt geen aanstoot aan de foltering en de politieke politie, de beruchte *mazorca*, of in elk geval interesseren haar bestaan en organisatie hem niet. Wat hij wel waardeert is dat de generaal-president driehonderd vierkante kilometer grond en driehonderdduizend stuks vee bezit. Hij noteert de zware lijfstraffen die, bij het minste of geringste, worden opgelegd aan twee komieken die Rosas' middag- en avondmaaltijden opluisteren, maar dat verhindert niet dat hij hem ziet als 'een uitzonderlijk man, [...] bevlogen, gevoelig en uitermate serieus', die zijn dominante invloed wil aanwenden 'voor de welvaart en de vooruitgang' van het land. Garibaldi zou met zijn vrijwilligers echter bijdragen aan de val van deze tiran.

Argentijnse geschiedenis. Geweld van populistten,

van militaire elites, Perón, de junta van generaals, de *desaparecidos*, de Moeders van de Plaza de Mayo. Eenzaam en droefgeestig geweld op de Pampa, littekens in het gezicht van de gaucho die op zijn gitaar speelt – in zijn ‘zwarte ogen blikkert het mes’, zingt Evaristo Carriego. De ‘dodelijke trefzekerheid van de arm die zal moorden dankzij zijn onvermogen om angst te voelen’ kenmerkt niet alleen de vechtersbaas Juan Muraña, maar ook vele gaucho’s met hun dolk en *boleadoras*. Borges bezingt het mes en is maar al te goed in staat angst te voelen; hij weet dat hij lijkt op de door hem bewonderde Snorri, de grote Scandinavische dichter uit de heldentijd, die het zwaard bezong maar het niet wist te gebruiken, omdat hij er lafhartig bang voor was. Het epos van moed en duels sterft in de poëzie van zijn grootste en lafste dichter, niet in staat om zijn geliefde wapens te hanteren, omdat zijn angst elke krijgslust in de weg staat. De waarheid – schrijft Borges, gefascineerd maar ook bewust van zijn vrees – schuilt in de dolk die wacht op de hand van wie ermee zal steken.

Benigar is onverschillig voor de dolk, onbekend met die verlangens om ernaar te grijpen; hij zal het niet doen en er nooit bang voor zijn. Hij heeft weinig te maken met de honderdduizenden immigranten zoals hij, die bij aankomst al zijn voorbestemd tot armoede, rijkdom, het gebruiken of ondergaan van geweld, tot marginalisering, overheersing of criminaliteit. Een menigte die met

hem aankomt in de Nieuwe Wereld, op zoek naar fortune of ook alleen maar werk; mannen en vrouwen uit alle landen, eerlijke en ijverige arbeiders in een keiharde dagelijkse strijd voor de minimale menselijke waardigheid van hun gezinnen en kinderen, en maffiosi bereid tot wat dan ook; werk dat leidt tot welzijn en soms grote rijkdom of tot diepe armoede en misdadigheid.

Het hardnekkig vasthouden aan gevoelens, waarden en gebruiken van het land van herkomst, vermenging met eerdere generaties van emigranten en met autochtonen van het land. Criollo's en gringo's. Wild kapitalisme en pauperistische visies; bakkers, textielwerkers, wijnbouwers, tegelmakers; solidariteit en harde concurrentie, snelle rijkdom en plotselinge ondergang. Dagelijkse strijd om het bestaan te midden van bedreigingen van de georganiseerde misdaad en gewelddadigheid van de politie, integratie en discriminatie, Polen Syriërs en Andalusiërs die Piëmontees spreken, boerenbevolking uit Veneto, productiebedrijven uit Lombardije, Schotten en Ieren en eerder nog Welshmen die in Patagonië, schrijft Sepúlveda, het moderne Welshe nationalisme ontdekken en uitvinden. Bedrijfspaternalisme, kapitalistische modernisering en herproletarisering, Italiaanse immigranten in armoedige en onbetaalbare wijken in handen van inhalige landgenoten, salesiaanse missies. Het leven en zijn literaire verbeelding, *Sull'oceano* van De Amicis of *Emigrati* van Antonio Marazzi. De overtocht van hun

leven lijkt op die van de *Medusa* en laat in de zee niet alleen direct verslonden lichamen achter maar ook verhalen, berichten in flessen die op de golven drijven en ergens aan land zullen aanspoelen.

In Patagonië arriveren, uit het Duitse en Joodse Midden-Europa en uit alle landen – Asturië en Engeland, Rusland, Portugal of Italië – gewetenloze zakenmannen die zich handig weten te verrijken – grootgrondbezit, kopermijnen, wolfabricage, rivier- en zeetransport. In hetzelfde jaar dat Benigar aankomt, brengen de Asturiër José Menéndez, ervan beschuldigd vele indianen in het Zuiden van het continent te hebben uitgehongerd, en Mauricio Braun, eigenaar van 1.376.160 hectaren grond in Vuurland, hun ondernemingen samen in de Sociedad Anónima Importadora y Exportadora de la Patagonia. Hier arriveren ook ‘hordes anarchistische bolsjewieken’, socialistische en communistische arbeiders; de eerste concentraties van arbeiders en grote stakingen dienen zich aan en worden bloedig neergeslagen door kolonel Ramón Falcón, in 1909 omgekomen door een bom van de anarchist Simón Radowitzky, die veroordeeld werd tot jaren van gruwelijk leed in Argentijnse gevangenis, met verkrachting foltering en allerhande geweld.

Patagonië en Araucanië zijn het toneel van abjecte uitbuiting, stakingen, bloedige repressies. De belangrijkste boeken over Patagonië zijn niet de fascinerende literaire werken van Chatwin of Hudson – ook al draagt *The*

Purple Land van de laatste die titel omdat er zoveel bloed vloeit – maar *Los vengadores de la Patagonia trágica* (1972-74), De wrekers van het tragische Patagonië, of *La Patagonia rebelde* (1980), Het opstandige Patagonië, van Osvaldo Bayer. In vergelijking met deze roemloze verhalen verbleken de daden van de legendarische en avontuurlijke bandieten waarover Chatwin vertelt – Butch Cassidy en de Sundance Kid met hun gezamenlijke vriendinnetje Etta Place, aan het begin van de twintigste eeuw uit de Verenigde Staten naar Patagonië getrokken. Hun genadeloze berovingen ademen de rauwe charme die hoort bij het cliché van de cowboy, als bandiet en weldoener. Het zijn personages van een vermakelijke klassieke western vergeleken bij de shakespeareaanse tragedies van de stakingen – tijdens de Semana Trágica van Patagonië in 1919 – in bloed gesmoord door de witte brigadisten van de Liga Patriótica Argentina met hun ‘picana eléctrica’, een door kolonel Pilotto en majoor Rosasco geofficialiseerde martelmethode.

In *La Patagonia rebelde* komt een scène voor die lijkt op een bekende scène van *Pantserkruiser Potemkin* en in een variant terugkomt in *The Untouchables*: de moord, op 27 januari 1923, op kolonel Varela – ‘de beul van Patagonië, de bloedhond’, moordenaar van vijftienhonderd stakende peones die zich hadden overgegeven na de officiële en formele belofte van de kolonel dat hij hun geen haar zou krenken. De aanslagpleger, Kurt Gustav

Wilckens, een roodharige Duitse anarchist en tolstojaanse vijand van geweld, was uit Europa gekomen vanuit de morele plicht om de rekening van het bloedbad te vereffenen. De kolonel komt zijn huis uit, opgewacht door de wreker, die de Duitse krant van La Plata leest met een pakketje in zijn hand; plotseling steekt een klein meisje de straat over, waardoor de aanslagpleger, die de bom al uit het pakketje heeft gehaald, enkele seconden moet verliezen om haar aan haar arm van de straat weg te sleuren en op een paar traptreden te laten vallen, voordat hij de bom kan werpen die niet alleen Varela maar ook hemzelf verdooft. Zijn pistool tegen de sabel die de kolonel uit de schede heeft getrokken en waarmee hij hem belaagt; houwen en schoten, de kolonel dood en de aanslagpleger gewond en met knuppels op zijn gezicht geslagen en in zijn kruis geschoot door twee toegesnelde *vigilantes*, terwijl de naar buiten gerende vrouw van de kolonel de scène aanschouwt en enkele voorbijgangers komen aansnellen en toekijken. Het lukt de beurs geslagen Wilckens nog voor hij sterft zijn twee moordenaars zijn revolver aan te reiken, hoffelijk bij de loop vastgehouden, en te zeggen 'Ik heb mijn broeders gewroken'. Missie voltooid, een kleine episode uit de slachting die Wereldgeschiedenis heet.

Dit is de wereld waarin Benigar vijftien jaar eerder is aangekomen, een man die in zijn hele leven nooit tegen iemand een pistool of zwaard zou trekken. De schrijver

van de Bulgaarse grammatica lijkt niets van doen te hebben met dit helse geweld, dat hij overigens helder en moedig aan de kaak stelt, maar alleen met halen van zijn pen, op krachtige en beheerste toon, altijd met oog voor concrete problemen, bestuursverzuim, administratieve fouten, overheidsvergrijpen en bedriegerij jegens de indianen, onteigeningen, aantasting van hun levensvoorwaarden en hun noodzakelijke leefmilieu.

Hij heeft weinig gemeen met andere immigranten uit die jaren, met al diegenen die in de overzeese gebieden niet zozeer succes, rijkdom of een waar thuis zoeken en denken te zullen vinden, maar juist een vlucht uit elk thuis, een reis door de nacht, de andere kant van de wereld als een hiernamaals van hart en geest, en tegelijk de belofte van een utopische Geboorte op aarde. Een jaar eerder dan Benigar arriveert in Argentinië de dichter Dino Campana, 'een gestrand hart', om het gekkenhuis van Imola te ontvluchten; hij vaart over de Río de la Plata, zo breed dat je soms beide oevers niet kunt zien, en verliest zich in de steden en vooral in de Pampa, die met haar weidse vlakke zonder enig oriëntatiepunt de leegte van het leven zelf is.

Ook de Pampa krijgt een plek in zijn *Canti orfici*, is een orfische zang. Maar het is tevens de Pampa die naar het gekkenhuis voert of terugvoert, waar Campana opnieuw belandt, ditmaal in Florence. Zijn *Nekyia*, een reis naar de hel van zijn hoofd en van de wereld, is een radi-

cale en ondraaglijke ervaring die hem aan de vernietiging overlevert. De Pampa is zijn danteske duistere berg, de totale vermorzeling. De futuristische, hermetische en andere dichters – onder wie enkele grootheden – die later net als hij de oceaan zouden oversteken om voet op het omgekeerde halfronde te zetten, worden avant-garde, literaire revolutie, taalkundige schepping en dus een officieel verklaarde Institutie, zij het van vernieuwende aard. Op hun reis, door de zee de literatuur het leven, peilen zij draaikolken en afgronden, maar wel tegen een stevige reling aangeleund.

Een jaar na Benigar arriveert in Argentinië een bijna landgenoot, Enrico Mreule, die ook Sloveens spreekt en uit Gorizia komt, het Nice van het Habsburgse Rijk, bij het uitzonderlijke groen van de Isonzo – Isonzo-groen, watergroen – en het absolute blauw van Salvore, op de punt van Istrië. Hij gaat op zoek naar wat zijn grote vriend en leermeester, Carlo Michelstaedter, hem eens en voor altijd heeft laten zien: de overtuiging, het ware leven dat in absolute zin geleefd wordt, op elk moment in het heden, en nooit wordt verkwist in de stuwende drang naar de toekomst, in het verlangen om te hebben gedaan dat het doen zelf vernietigt, in de begeerte om van vandaag zo snel mogelijk morgen te maken en dus dicht bij de dood te komen. Mreule trekt vele malen door de Pampa, eenzaam als een gaucho, met zijn kudde en in de zak van zijn poncho de Griekse klassieken – met name

tragedies, in de Duitse Teubner-uitgaven – bladzijden die hij 's avonds bij het bivakvuur in het Spaans annotteert, eenzaam onder de blauwe Mimosa en de rode Gacrux van het Zuiderkruis.

De geschiedenis van de Pampa waarvan Cendrars de 'immense triestheid' roemt – een nietsheid die verhindert om echt te wortelen maar waarin Benigar zijn thuis vestigt – zou altijd een woelige geschiedenis blijven van volksgroepen die door militaire dictaturen onderdrukt worden of verblind door tirannen als Perón, erfgenamen en voortzetteren van de caudillo's met hun van bloed druipende messen. De grote vlakten, schreef Domingo Sarmiento, de Argentijnse Machiavelli, bereiden vaak de weg voor het despotisme, ongehinderd door het vrijheidsverzet dat in bossen en bergwanden schuilt. De verlatenheid van de Pampa heeft iets onbestemds dat altijd gelijk is, terwijl vrijheid bestaat in verschil, in de individualiteit die verslonden en verzwolgen wordt door het archaische, dat terugkeert in de technologische massamaatschappij, de helse mijnen van *Germinal* of de anonieme favela's. Benigar is geen liefhebber van de mierenhopen van de moderne metropool, die in Zuid-Amerika schrikbarende proporties zou aannemen, een alles aantrekkende en opslorpende octopus, maar evenmin van de eenzaamheid van de gaucho. Hij is geen nomade, ook al steekt hij de oceaan en de Cordillera over, maar een sedentaire man die houdt van zijn tent op een vaste plek en later van zijn rancho.